

Moravané v Praze

Ondřej Bláha

Praha, která je odnepaměti – přinejmenším od poloviny 10. století – centrem českého státu, je přirozeně i důležitým a vlivným centrem jazykového vývoje. Podobu češtiny, která se v Praze v běžné, neregulované komunikaci užívá, můžeme jistě považovat za progresivní, zvláště v kontrastu s češtinou spisovnou, která má v zájmu plnění své funkce národně-integrační a symbolické charakter spíše archaizující, a jistě i v kontrastu s relativně archaickými rysy běžně mluvené češtiny „východního typu“.¹ Zmíněná progresivnost pražské češtiny je – díky nutnému a častému kontaktu Pražanů s mluvčími češtiny z geograficky vzdálenějších regionů – zdrojem jistého typu jazykového konfliktu, jemuž pak (někdy celkem překvapeně) přihlížejí cizinci, kterých v Praze dočasně nebo trvale sídlí podstatně víc než v jiných regionech České republiky. Je tedy pochopitelné, že pražská čeština byla již vícekrát předmětem zájmu zahraničních bohemistů² – monografie J. Wilsona je dalším příspěvkem do této řady „pohledů zvenčí“.³

¹ Tohoto termínu užíváme v tom smyslu, v jakém jsme jej poprvé užili in BLÁHA, Ondřej (2009). *Funkční stratifikace češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 19n. Běžně mluvená čeština „východního typu“ je regionálně vymežitelný „průměr“ archaismů (často shodných se spisovnou češtinou) a také specifických inovací, který se s velkou pravděpodobností vyskytne v neregulovaném komunikátu osoby moravského nebo slezského původu. Jak jsme ukázali ve výše uvedené knížce (s. 20), nevyskytují se však fonologické, morfologické a lexikální rozdíly mezi spisovnou češtinou a oběma regionálními průměry češtiny běžně mluvené (vedle běžně mluvené češtiny „východního typu“ uvažujeme ještě o běžně mluvené češtině „západního typu“) ve více než 10 % slovních tvarů.

² V chronologickém pořadí – VEY, Marc (1946). *Morphologie du tchèque parlé*. Paris: Klincksieck; KUČERA, Henry (1961). *The phonology of Czech*. s-Gravenhage: Mouton, zejm. na s. 14–19 a 86–106; HAMMER, Louise A. (1985). *Prague colloquial Czech: a case study in code-switching*. Ann Arbor: Univ. Microfilms Int (disertační práce obhájená na Indiana University); TOWNSEND, Charles Edward (1990). *A description of spoken Prague Czech*. Columbus: Slavica Publishers; HEDIN, Tora (2005). *Changing identities: language variation on Czech television*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis; JANDA, Laura – TOWNSEND, Charles Edward (2000). *Czech*. München: Lincom Europa; MAGLIONE, Concetta (2003). A remark on new research in everyday Czech. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, sv. 79/80, s. 87–100; BER-

Klíčovou tezí, kterou Wilsonova kniha ověřuje a zpřesňuje, je často citované a parafrázované tvrzení P. Sgalla a J. Hronka, že se Moravané, kteří se přistěhovali do Prahy, přizpůsobí zdejší obecné (resp. pražské) češtině.⁴ J. Wilson celým svým výzkumem Sgallovu a Hronkovu tezi v zásadě potvrzuje, ale zároveň dokazuje, že toto deklarované „přizpůsobování“ je termín poměrně vágní. Ve své práci hledá Wilson konkrétní mechanismy tohoto přizpůsobování a snaží se odhalit vliv společenského kontextu, ve kterém se celkem 39 Moravanů, jejichž jazykové chování v Praze sledoval, přizpůsobovalo obecné (pražské) češtině. Češtinu, kterou se mluví v Praze a v Čechách, autor definuje na s. 40–41 v rámci velmi důkladného popisu jazykové situace v českých zemích (s. 17–52). Autorovými informanty byli studenti nehumanitních oborů, pocházející z různých částí Moravy – Wilson uvádí jejich podrobnou sociolingvistickou charakteristiku, včetně délky jejich pobytu v Praze (s. 67–70).

J. Wilson zjišťuje, že sledování mluvčí češtiny se pražskému prostředí jazykově přizpůbili v míře značně různé – jen dva Moravané si osvojili znaky obecné češtiny tak dokonale, že se od rodilých Pražanů (jejichž komunikáty Wilson přirozeně také zpracoval a zkoumal) odlišili jen v užití čtyř fonologických, resp. morfologických forem (s. 231). Naopak téměř nulové přizpůsobení obecné češtině J. Wilson zaznamenal u jediného respondenta, v jehož komunikátu se neobjevil ani jeden ze sledovaných obecněčeských jazykových rysů. Velká většina ze zkoumaných 39 studentů moravského původu se pak obecné češtině v její podobě, obvyklé v Praze, přizpůsobila ve velké části zkoumaných jazykových rysů.

Wilson ukazuje, že faktor relativně nízkého věku informantů zřejmě nehrál v procesu adaptace důležitou roli – ani nejmladší mluvčí nepřijali kompletně všechny sledované obecněčeské jevy a vesměs všichni respondenti je užívali variabilně a nekonsistentně (tj. produkovali hybridní konstrukce s prvky jak obecněčeskými, tak spisovněčeskými). Překvapivě nehrál v procesu adaptace žádnou zvláštní roli ani region, z něhož konkrétní mluvčí pocházeli (s. 178 – význam neměla ani geografická vzdálenost od Prahy, ani strukturní rozdíly mezi rodným moravským interdialektem a běžně mluveným jazykem v Praze).

Méně důležitým faktorem, než se očekávalo, byla i délka pobytu v Praze – Moravané přijímali sledované obecněčeské formy celkem rychle během prvních dvou let pobytu (nejdřív a nejsnáze takové, které se vyskytují i v běžně mluvené češtině „východního typu“, jako je např. výsledek úžení *é > í*, *-ej* v absolutním

MEL, Neil (2010). O tzv. české diglosii v současném světě. *Slovo a slovesnost*, roč. 71, s. 5–29.

³ WILSON, James (2010). *Moravians in Prague: a sociolinguistic study of dialect contact in the Czech Republic*. Prague papers on language, society and interaction, vol. 2. Frankfurt am Main: Peter Lang, xxiv, 266 s.

⁴ Např. in SGALL, Petr – HRONEK, Jiří (1992). *Čeština bez příkras*. Praha: H & H, s. 22–23.

konci slova, přechod sloves z 1. do 5. třídy apod.), ale po dvou letech se jejich jazykové přizpůsobování pražskému prostředí téměř zastavilo. Pouze ti, kteří byli vystaveni asimilačnímu působení Prahy více než pět let, přijali i nejvýraznější (a tedy nejobtížněji přijatelné či „stigmatizované“, jak autor píše) prvky obecné češtiny (s. 186 a 189) – mezi ně patří protetické *v-* (typicky v deiktických slovech typu *von*, daleko méně pak v apelativech), dále *-ej-* v kořeni slova, nedostatek rodové kongruence v atributivních spojeních (typ *hezčí kluci/holki/děti* namísto *hezcí kluci, hezké holky/děti*) a odpadání morfému *-l* v préteritu a kondicionálu (*von bi to přines / gdibi mox*). Důležitým zjištěním je, že vyjma odlišení „stigmatizovaných“ a neutrálních obecněčeských jazykových prostředků nelze ve zkoumaném vzorku najít žádné převažující nebo alespoň nápadně se opakující pořadí, ve kterém Moravané, kteří se asimilují v Praze, přijímají jednotlivé jevy (s. 238).

Autor však na základě statistického vyhodnocení materiálu přináší pořadí jednotlivých jazykových jevů podle zjištěné míry jejich „zdomácnění“ v projevech asimilujících se Moravanů (s. 178 – v pořadí od nejsnáze přijímaného pro nejméně přijímaný):

1. přechod sloves z 1. třídy do 5. (1. os. sg. prez. *česám*)
2. úžení *é > í* ve formantu adjektiv v predikativní funkci (*to je dobrí*)
3. úžení *é > í* ve formantu adjektiv v atributivní funkci u neuter v pl. (*velké děti*)
4. úžení *é > í* ve formantu adjektiv a deiktik v nepřímých pádech u maskulin a neuter (*z mího nezaujatího [pohledu]*)
5. diftongizace *ý > ej* ve formantu adjektiv na absolutním konci slova (*velkej [kluk]*)
6. úžení *é > í* ve formantu adjektiv v atributivní funkci u neuter v sg. (*bez velkého [úsilí]*)
7. úžení *é > í* tamtéž v nepřímých pádech feminin (*ze správních [straní]*)⁵
8. unifikace paradigmát u sloves 4. třídy (3. os. pl. prez. *prosej, trpjej*)
9. úžení *é > í* ve formantu deiktik v nepřímých pádech (*f tí [xvíli]*)
10. diftongizace *ý > ej* ve formantu adjektiv v nekoncové pozici (*bez velkejx [problémů]*)
11. protetické *v-* u deiktik (*von*)
12. diftongizace *ý > ej* v tvarotvorné bázi (*tejden*)
13. odpadání *-l* v plnovýznamové složce préterita a kondicionálu (*[gdibi] mox*)
14. protetické *v-* u předložek (*vo [tom]*)
15. neutralizace rodové kongruence v atributivních spojeních (*hezčí [kluci]* atd.)

⁵ Jevy označené 1 až 7 se přirozeně – byť s variacemi (krácení *í > i*) – vyskytují i na území někdejších středomoravských (hanáckých) dialektů.

16. protetické *v-* v prefixu plnovýznamových slov (*vodejít*)
17. protetické *v-* v plnovýznamových slovech mimo prefix (*vocet*)

Rozdíl mezi rodilými mluvčími obecné (pražské) češtiny a asimilovanými Moravany je, jak zjistil J. Wilson, ve schopnosti rozeznat, kdy lze konkrétního obecněčeského jazykového prostředku užít neutrálně a kdy je jeho užití i v pražském prostředí nápadné (týká se právě zmíněného protetického *v-*) – tato část kompetence v obecné češtině Moravanům velmi často chybí (s. 174). Moravané jinak celkem s přehledem užívají obecné češtiny, zbavené nejvýraznějších prvků, ve funkci *lingua franca* a v neoficiální komunikaci ji preferují nad spisovnou češtinou, jež je v této funkci obvykle užívána na Moravě, zejm. ve větších městech (s. 50–52).

V souvislosti s úpravami obecné (resp. pražské) češtiny pro širší užití se J. Wilson zabývá fenoménem obecné češtiny v televizi (talk show, přejímání různých cen a s tím spojené „spontánní“ projevy oceněných apod.) – takovou redukovanou obecnou češtinu nazývá termínem *elevated Common Czech* (s. 234, pozn. 140), tj. doslova obecnou češtinou „pozvednutou“ nebo lépe „učesanou“. Právě *elevated Common Czech*, varieta zbavená nejvýraznějších („stigmatizovaných“) prvků z původních středočeských dialektů, se nejvíce podobá běžné mluvené češtině Moravanů, užívané v neoficiálním styku s Pražany a Čechy v užším smyslu.

Mezi sociolingvistické faktory, které autor při výzkumu jazykové asimilace Moravanů v pražském prostředí sleduje, patří přirozeně i faktor pohlaví – i zde však J. Wilson konstatuje, že obecně přijímanou tezi o snadné adaptabilitě žen v novém prostředí zkoumaný materiál přímo nepotvrzuje (s. 180). Statisticky významnější rozdíly mezi muži a ženami v míře adaptace na pražské jazykové prostředí nalézá ve své analýze málo a kloní se k závěru, že data, svědčící místy o větší otevřenosti žen k obecné češtině, naznačují spíš to, že ženy nepreferují konkrétní varietu češtiny (např. spisovnou nebo obecnou češtinu), ale právě tu varietu, kterou v konkrétní komunikační situaci pokládají za vhodnou (s. 201 a 205). To nepochybně souvisí s větší schopností kooperace v dialogu, pozorovatelnou u žen ve srovnání s muži.

Monografie J. Wilsona je exaktně založeným a nezaujatým popisem jazykového kontaktu (či konfliktu), k němuž v současné české realitě dochází velmi často. I když je zkoumaný vzorek „pražských“ Moravanů poměrně nerozsáhlý, jsou Wilsonovy závěry – i při porovnání s rozšířenou osobní zkušeností mnoha filologů moravského původu, studentů aj. – věrohodné. Navíc kniha J. Wilsona inspiruje i příští výzkum kontaktů a konfliktů uvnitř českého jazykového společenství – autor sám uvádí možnost zkoumat jazyk dělníků moravského původu (s. 242), pobývajících kvůli práci pravidelně několik dní v týdnu v Praze (u nich by bylo možno předpokládat spontánnější a „méně vědoucí“ asimilaci než u stu-

dentů). Zajímavé výsledky by podle autora mohl přinést i výzkum asimilace Pražanů na Moravě, který by ukázal, zda takoví „naturalizovaní Moravané“ přispívají k šíření obecné češtiny na Moravu, o kterém se v české lingvistice – asi ne zcela právem – uvažuje jako o nepochybné skutečnosti.⁶

PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.
Katedra bohemistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Křížkovského 10
77180 Olomouc
ondrej.blaha@upol.cz

⁶ Tento příspěvek vznikl v rámci projektu *Vzdělávací cyklus Moderní mluvnice češtiny pro studenty magisterských a doktorských programů* (ESF, reg. č. CZ.1.07/2.2.00/15.0275).